
BRONSDEPOT VAN HEPPENEERT

(8ste EEUW V. CHR.)

TONGEREN, PROVINCIAAL GALLO-ROMEINS MUSEUM
*Bronsdepot aangekocht in 1995 door het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed
van de Koning Boudewijnstichting met de steun van de Nationale Loterij*

HET BRONSDEPOT VAN HEPPENEERT (MAASEIK)

*E*ind 1990 werd de familie Deckers geconfronteerd met vreemde voorwerpen tussen de nieuwe aardappeloogst. De herkenning van deze rariteiten als voorhistorische bijlen, samen met nieuwe vondsten op de akker, leidden naar de identificatie van het grootste bronsdepot uit de late Bronstijd in onze gewesten. Hiermee gaan we een heel eind in de tijd terug: de late Bronstijd beslaat de periode van ca. 1.100 tot in het begin van de 8ste eeuw v. Chr. De nieuwe vondst situeert zich in de eindfase van deze periode.

Dank zij de gevoeligheid van de vinders en eigenaars voor de waarde van hun vondst, de medewerking van het

Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (Vlaamse Gemeenschap) en het Provinciaal Gallo-Romeins Museum (Provincie Limburg) en tenslotte de ultieme financiële steun van het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed van de Koning Boudewijnstichting kon voor deze belangrijke vondst een bestemming gevonden worden die tegemoet komt aan het algemeen belang.

Er wordt gepoogd om de betekenis van het bronsdepot toe te lichten. Bronsdepots vormen immers een vondstcategorie met een dubbele bodem en stellen de archeologen bij de verklaring van het individueel en collectief handelen in het verleden voor heel wat raadsels.

EEN STUKJE GESCHIEDENIS VAN DE METALLURGIE

Onze moderne beschaving beschikt over een uitgebreid gamma materialen. De meeste zijn algemeen in gebruik, andere heeft men na wetenschappelijk onderzoek met zeer specifieke eigenschappen en voor welomschreven doeleinden ontwikkeld. We maken zelfs mee dat materialen, die men gedurende vele eeuwen met enig ontzag ter hand nam, aan belang lijken in te boeten. Het goud bijvoorbeeld, sinds mensenheugenis de standaard voor rijkdom en economische welvaart, ziet zijn rol in het internationale geldverkeer in vraag gesteld. Zo verging het blijkbaar ook ooit verre voorouders: ook zij beleefden het dat de toen gekende metalen en materialen zoals goud en zilver, maar ook ijzer, koper, tin en lood niet altijd in dezelfde mate gewaardeerd werden.

De veranderende rol van het goud herinnert aan een Sumerische Wijsheidstekst uit het einde van het 3de millennium v. Chr. In deze tekst komt een Twistgesprek voor tussen het Goud en het Koper. In het Twistgesprek waarin beide metalen gepersonifieerd optreden, verwijt het Koper het Goud dat het maar op zijn plaats is in het stof van de tempelsacristieën, als decoratie van oude sieraden die alleen nog goed zijn om de doden in de graftombe gezelschap te houden of om in het kille duister van een kruik of urn opgepot te worden. Het Koper roemt zichzelf voor zijn aandeel in de fabricatie van nuttig alaam, zoals harken, hamers, sikkels en bijlen. In een laatste repliek prijst het Goud zichzelf dan weer aan als betaalmiddel bij de aankoop van lekkernijen en schampt het op alle ordinaire taken waarvoor het Koper ingeschakeld wordt.

Achter dit Twistgesprek schuilt een realiteit: het is inderdaad zo dat vanaf het ogenblik dat het koper en zijn legeringen hun intrede doen in het dagelijks leven het goud en het zilver uitsluitend nog gebruikt werden om sieraden en voorwerpen te maken die prestige en status verlenen.

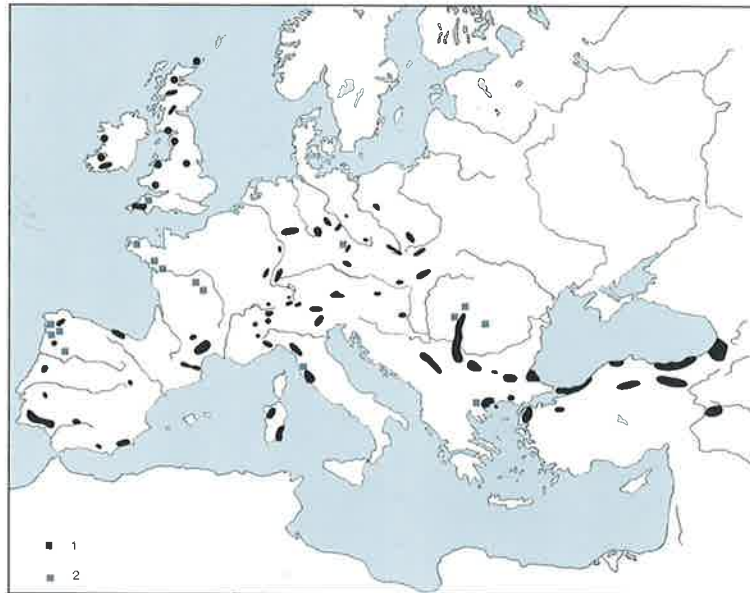
In zijn "Ἔργα καὶ Ἡμέραι" (Werken en Dagen) probeerde de Griekse dichter Hesiodos (ca. 700 v. Chr.) het ontstaan van de mensheid te schetsen en de godenwereld in een aantal genealogieën te vatten. Hij brengt er een verhaal over vergankelijke mensenrassen, geschapen door de onsterfelijke goddelijke bewoners van de Olympus. Kronos schiep eerst een gouden ras en later een zilveren. Maar omdat de Goden van hun schepselen

te weinig eerbied ontvingen veegde Zeus, zoon van Kronos, ze van de aarde weg en schiep hij een nieuw, maar ditmaal bronzen ras. De bronzen mensen hadden alles in brons, ook hun wapens, huizen en werktuigen en zelf waren ze angstaanjagend, oorlogszuchtig en ijzig van hart. Uiteindelijk bezweken ze onder de last van hun eigen bronzen gewicht. Na een poging met een nieuw ras van halfgoden dat roemloos voor Troje ten onder ging, schiep Zeus uiteindelijk het ijzeren ras, dat geen andere keuze had dan zich alle verschrikkingen en pesterijen van de Goden te laten welgevallen.

Tenslotte verwijzen we even naar de Romeinse dichter Lucretius (1ste eeuw v. Chr.), die een van zijn verzen wijdde aan de wapens en werktuigen die de mens ter beschikking had: eerst had hij alleen maar zijn handen, zijn nagels en tanden, en ook wel stenen en takken. Later beschikte hij over ijzer en brons. De dichter verduidelijkt echter dat het gebruik van brons vóór dat van het ijzer bekend was.

Vanzelfsprekend mag men deze teksten niet letterlijk opvatten. Ze hebben geen enkele waarde als historisch document. Maar toch bevatten deze dichtertelijke en allegorische teksten en legendarische verhalen een uiterst vervaagde herinnering aan een ver verleden.

Op het ogenblik dat een onbekende smid in Noordwest-Europa er in slaagde zijn eerste eenvoudige koperen bijl te gieten, had de metallurgie al een zeer lange ontwikkeling achter de rug. In ons deel van de wereld dateren de oudste koperen voorwerpen, meestal kleine sieraden koud gehamerd uit gedegen (= natuurlijk) koper uit het 9de millennium v. Chr. De oudste vondsten situeren zich in westelijk Iran en Anatolië. Maar tussen de koude bewerking van in de natuur gevonden koper en metallurgie op industriële basis liggen enkele duizenden jaren. Van metallurgie in de ware zin van het woord kan slechts sprake zijn vanaf de 2de helft van het 5de millennium. Vermoedelijk werden de koperertsen toen al door georganiseerde mijnbouw betrokken. De technologische kennis van het smelten en verwerken van koper zou Noordwest-Europa langs meerdere routes bereikt hebben: over de Balkan, het Bekken van de Karpaten en Centraal Europa en later ook vanuit het mediterrane bekken via Cyprus, de Griekse, Italische en Iberische schiereilanden.

In de tweede helft van het 3de millennium was deze technologie een feit.

Ondertussen verscheen in Anatolië rond 2300 v. Chr. het eerste brons, maar nog in een legering met een laag tingehalte. Vermits tindhoudende koperertsen ook natuurlijk voorkomen, kan het eerste brons een toevallige ontdekking geweest zijn. Maar eens de betere eigenschappen van die nieuwe metaallegering bekend, kwam de systematische zoektocht naar het Kassiteriet of de tinsteen goed op gang. De schaarste aan tin in de Oude Wereld bepaalde er ook de prijs: geschreven bronnen leren dat men in het 2de millennium v. Chr. in Mesopotamië 1 maat tin verhandelde tegen 10 tot 15 maten zilver en bij de Hettieten liep de ruilwaarde zelfs op tot 20 maten zilver. Het kan dan ook geen verwondering wekken dat ertspectoren door de gehele Oude Wereld op zoek gingen naar de geschikte ertsen en dat metaalbewerkers hun technieken probeerden te verbeteren. De controle over de ertsvoorraden en de handelsroutes kreeg een strategisch karakter en speelde een rol bij de opkomst en ondergang van meerdere hoog ontwikkelde prehistorische culturen. In Klein-Azië, in Midden-Europa en op het Iberisch schiereiland heeft het archeologisch onderzoek een duidelijke relatie tussen de aanwezigheid van ertsen en de eerste versterkte nederzettingen kunnen aantonen. Prospectie en ontginning van ertsen, smelten, gieten en smeden van ruwe grondstoffen tot afgewerkte produkten vereisten zulke kennis en bekwaamheid dat de metaalbewerkers ten overstaan van de leidende krijgersaristocratie een weliswaar ondergeschikte

maar toch bevoorrechte positie gingen bekleden. De ontwikkeling van de metallurgie leidde immers tot een hiërarchische structurering van de maatschappij. De natuur zelf van de nieuwe technieken was aanleiding tot een opdeling in ambachtelijke specialismen.

Het is ook over deze structurele processen in de toenmalige maatschappij, die door de ontwikkeling van de metallurgie in gang gezet waren, dat Sumerische Twistgesprek allusies bevat.

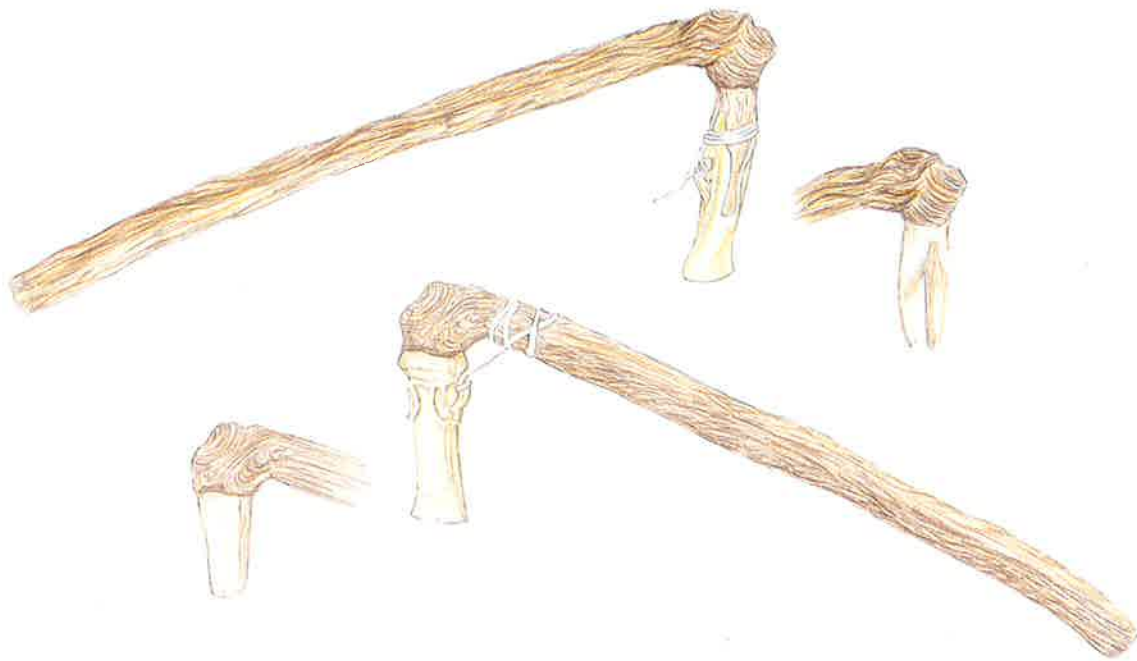
Nadat aanvankelijk gedurende de laatste eeuwen van het 3de millennium enkele schaarse koperen voorwerpen, kleine dolken en bijlen ingevoerd werden, maakten onze gewesten vanaf ca. 2100 v. Chr. kennis met het nieuwe metaal, brons. De meeste bronzen voorwerpen werden door rondreizende smeden of handelaars ingevoerd. De dichtstbijzijnde koperertsvoorraden lagen in zuidelijk Engeland (o.a. Wales), Ierland, Centraal en Zuid-Frankrijk (Pyreneeën, Massif Central, Alpen), het Oostenrijkse Mitterberggebied, het Slowaakse Erzgebirge, zuidelijk Frankrijk, Spanje en Portugal. Belangrijke tinleveranciers waren Bretagne en delen van de Loire Atlantique (Frankrijk), Galicië (Spanje), Cornwall en Bohemen.

Ondanks het gebrek aan ertsen mag men aannemen dat er ook in onze gewesten lokaal metaalbewerking bedreven werd. De smeden of handelaars brachten niet alleen afgewerkte produkten aan de man, maar voerden ook ruwe koperbaren mee om deze ter plaatse op bestelling te hersmelten, in vorm te gieten en te bewerken. Bij

KAART VAN EUROPA EN KLEIN-AZIË MET DE VOORHISTORISCHE KOPER- EN TINERTSGEBIEDEN
(NAAR BASISKAARTEN VAN CHR. STRAHM, 1994 EN J.-P. MOHEN, 1989)

1: voorhistorische koperertsvoorraden

2: voorhistorische tinertsgebieden

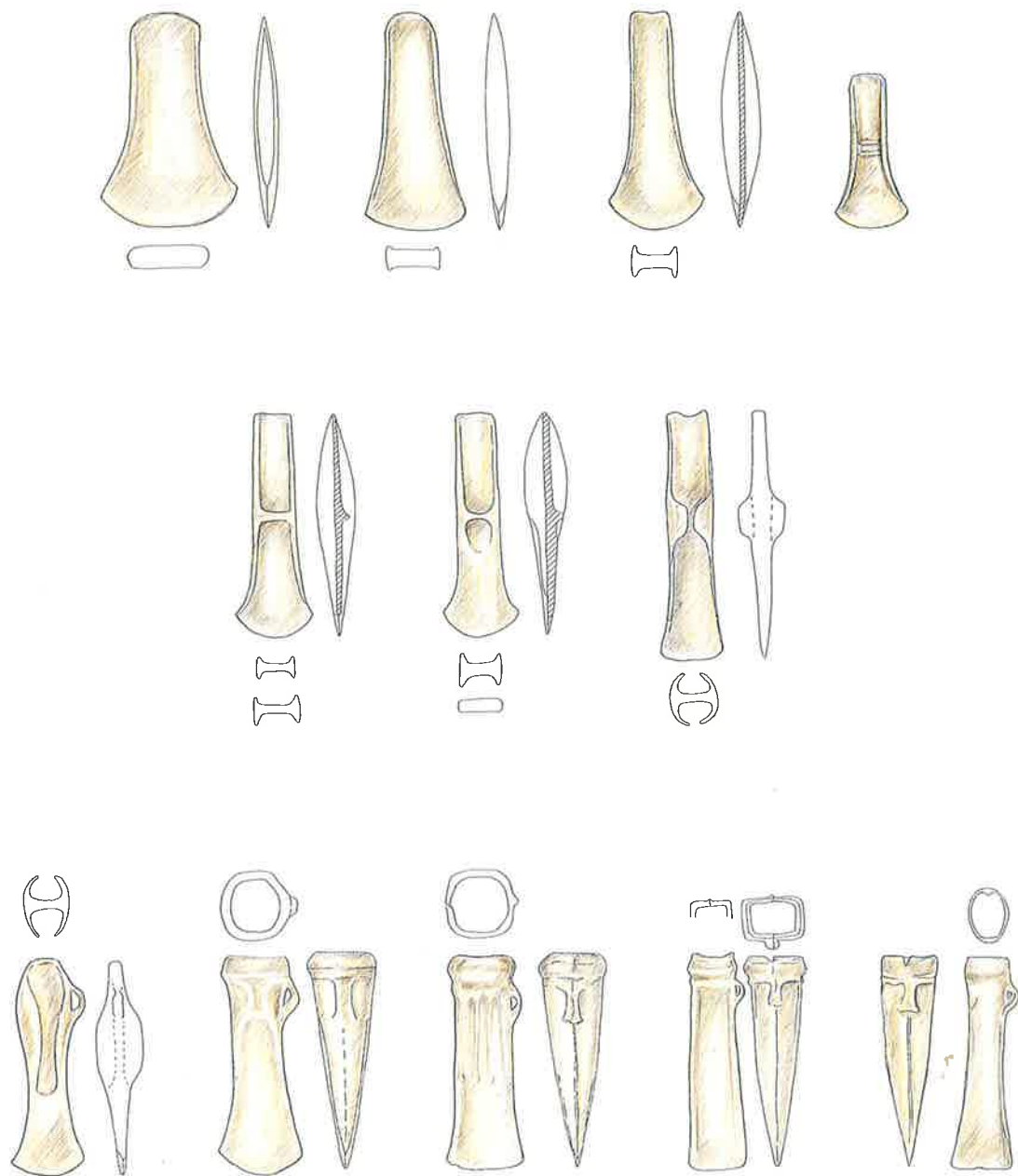

voldoende afzet konden de smeden achteraf ook genoeg gebroken stukken en schroot recupereren om deze voor de lokale markt te recyclen. Waarschijnlijk oefende de smid zijn werk seizoensgebonden uit, vooral in de maanden dat er geen werk op de akker was.

De afwezigheid van de nodige erts in onze bodem dwongen onze gewesten in een ondergeschikte om niet te zeggen marginale rol. Enig belang ontleenden ze wel aan hun geografische ligging: vooral voor het Rijn-Maasgebied was een rol in de transit- en ruilhandel met Noordoost-Europa weggelegd. Het gamma in brons gegoten produkten was vrij gevarieerd. Als wapens kennen we speer- en pijlpunten, hellebaarden, dolken en zwaarden. Defensieve elementen zijn onder meer harnasachtige borstpantser en schilden. Bij de werktuigen zien we vooral bijlen - ook wel als wapen gebruikt -, messen, sikkels, hamers, kleine aambeelden, beitels en gutsen. Veel voorkomende sieraden zijn haar- en kledingspelden, arm- en beenringen, halsringen, kralen en diverse soorten hangertjes. Persoonlijk toiletgerei zien we onder de vorm van pincetten of epileertangetjes en scheermessen. En vergeten we de luren niet, de grote trompetten die uit de Scandinavische Bronstijd bekend zijn. Al deze voorwerpen ondergingen doorheen de hele Bronstijd veranderingen, afhankelijk van de modieuze tendensen in de produktie-gebieden. Het zoeken naar

ergonomische verbeteringen zien we vooral bij de uitgesproken functionele voorwerpen, zoals zwaarden, bijlen en sikkels. Het streven naar een doelmatiger gebruik is vooral merkbaar aan de greep en zijn aanhechting: bij het zwaard of de dolk zien we de vorm van de handgreep en zijn aanhechting aan het lemme veranderen, bij de bijlen zien we experimenten gebeuren om de hechting van de houten steel aan het bijlblad te optimaliseren. Bij de bijl, die een van de meest gemaakte bronzen voorwerpen is, vinden we de vlakbijl aan het begin en de kokerbijl en de vleugelbijl aan het einde van de technologische evolutie. Het splijten van de steel van de vlakbijlen probeerde men aanvankelijk tegen te gaan door de bijl te voorzien van verhoogde randen, vervolgens door de invoeging van een stootblokje en later nog door in de vorm van de bijl een echte hiel mee te gieten waarin de houten elleboogvormige steel paste. Vanaf de late Bronstijd komen zowel vleugelbijlen als kokerbijlen op: beide reikten een verschillende oplossing aan voor hetzelfde probleem. Bij de vleugelbijlen, die vooral in Centraal-Europa geliefd waren, wordt het gespleten deel van de steel over de bijl gehecht en door de gebogen vleugels helemaal omklemd. Bij de kokerbijl daarentegen wordt de steel in de holte van de bijl gevat, zodat het splijten van de steel praktisch helemaal vermeden werd.

Maar de geschiedenis van deze evolutie ligt eeuwen- en mijlenver van de alledaagse werkelijkheid van Heppeneert.

SCHETSMATIGE EVOLUTIE VAN DE BRONZEN BIJEN IN DE BRONSTIJD

Boven: vlakbijen uit de vroege Bronstijd (ca. 2100-1700 v. Chr.)

Midden: hielbijen en vleugelbijen uit de midden Bronstijd (ca. 1700-1100 v. Chr.)

Onder: vleugelbijen en kokerbijen uit de late Bronstijd (ca. 1100-775 v. Chr.) en de overgang naar de vroege IJzertijd

AARDAPPELEN EN BRONZEN BIJLEN

Bij het sorteren van de nieuwe aardappeloogst in de schuur, eind oktober 1990, vond men tussen de aardappelen enkele voorwerpen die duidelijk niet voor consumptie geschikt waren. Het waren bronzen kokerbijlen, ook wel hulsbijlen genoemd, die in heel Europa als typische werktuigen uit de late Bronstijd gekend zijn. Deze vondst bracht een zoekactie op gang op de akker zelf, wat als uiteindelijk resultaat een collectie van 47 bronzen kokerbijlen en 1 bronzen lanspunt opleverde. De laatste vondsten gebeurden in december 1992. De meeste bijlen hebben hun verblijf van ongeveer 27 eeuwen in de bodem zeer goed doorstaan en zijn praktisch intact. Samen met de lanspunt zijn echter enkele bijlen in stukken gebroken: deze schade moet veroorzaakt zijn door de harde slagen die ze bij het ploegen en het eggen van de akker te verduren kregen.

De sinds 1990 gevonden bijlen zijn weliswaar niet de eerste geweest. Al in 1906 kon het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden (NL) 2 bronzen kokerbijlen verwerven die uit Heppeneert afkomstig waren. Het Rijksmuseum kon ze op zijn beurt kopen van de toenmalige burgemeester van de Nederlandse gemeente Posterholt, maar hoe deze laatste aan de vondsten kwam is niet meer bekend. Blijkbaar heeft een rentmeester die landbouwgronden langs de Belgische kant van de Maas beheerde de twee bijlen gevonden of gekregen en meegenomen naar Nederland, waar ze dan eerst in een privé-collectie belandden.

Belangrijk is echter dat de 2 bijlen in Nederlands museumbezit dezelfde kenmerken bezitten als enkele van de sinds 1990 gevonden bijlen. Als men ze naast elkaar legt kan men duidelijk zien dat ze zelfs in dezelfde mallen gegoten zijn. Er bestaat dan ook weinig twijfel over dat de 2 Leidse bijlen van dezelfde vindplaats afkomstig zijn en tot hetzelfde bronsdepot behoorden.

Op de lanspunt en het polygonale bijtje met brede waaivormige snede na, behoren alle kokerbijlen uit het Heppeneertse depot tot hetzelfde basismodel. Het wordt gekenmerkt door een bovenlichaam met licht convexe zijden en een vierkante of rechthoekige doorsnede op het middel, een lengte tussen 100 en 125 mm, een bescheiden verbrede of iets uitwaaierende snede, een opvallende randlijst die de afgerond-vierkante of bijna zuiver ronde kokermond afboordt en onderaan vergezeld kan zijn door een of twee dunne secundaire ribbels, tenslotte door een onder de randlijst aangezet oortje. Dit oortje liet toe de bijl met een snoer te verbinden met de elleboogvormige steel en zo mogelijk verlies te vermijden. Karakteristiek voor de versiering zijn de boogvormige ribben, soms vleugelvormige lappen, die een reminiscentie zijn aan de vleugels of lappen van de vleugelbijlen, en die vaak in combinatie voorkomen met een of meerdere centraal geplaatste pukkels of kleine lage noppen.

Zulke bijlen werden gegoten in gietvormen, bestaande uit twee samengebonden helften: deze deling is nog te merken aan de lange overlangse gietnaden op de zijanten van de

SELECTIE VAN ENKELE REPRESENTATIEVE STUKKEN VAN HET DEPOT

bijlen. Een centrale kegelvormige prop zorgde voor de vorming van de huls. Op sommige bijlen zien we kleine ovale gaten; dit zijn eigenlijk gietfouten ontstaan door lucht- en/of gasbellen, die in het vloeibare maar al opstijvende metaal in de gietvorm achterbleven. Gietvormen zelf konden uit metaal gemaakt zijn. Vermoedelijk waren de meeste uit klei gemaakt en kon men ze slechts éénmaal, hoogstens enkele malen na elkaar gebruiken. Voor plattere voorwerpen bestonden echter ook stenen mallen. Wanneer de bijl uit de vorm kwam, sneed men bovenaan de resten van de giettrechter weg, hamerde men de rand bij, werden de gietnaden weggevijld, doch niet altijd, en werd de snede uitgehamerd en bijgevijld.

Het is een type kokerbijl dat bij het einde van de late Bronstijd vrij algemeen verspreid raakte over Noord-Frankrijk, het zuiden van Groot-Britannië, België en zuidelijk Nederland. Het model is overvloedig aanwezig in enkele grote Franse bronsdepots, zoals deze van Amiens-*Plainseau* en Amiens-*Saint Roch* (Somme), Marlers (Somme), Dreuil (Somme), Festigny (Marne), Compiègne (Oise), Thiais (Val-de-Marne) en tenslotte het bekende depot van Vénat te Saint-Yrieix (Charente). Hoewel in deze groep depots een vrij grote variëteit aan voorwerpen voorkomt, is hun samenstelling zo karakteristiek dat Franse archeologen ze als geheel groepeerden onder de hoofding *culture du Plainseau*. De benaming is afgeleid van het in 1843 ontdekte depot van *Plainseau* bij Amiens. De aanwezigheid van stukken van grote zgn. Karpertongzwaarden laat toe de depots op de overgang van de late Bronstijd naar de vroege IJzertijd te dateren. In de Franse archeologische terminologie duidt men deze periode aan als *Bronze final IIIb* en in het Duitse/Centraal-Europees systeem als *Hallstatt B2/3*. In begrijpelijke taal hebben we het over de tijd rond 800 v. Chr. De lanspunt komt in de Franse depots regelmatig voor, evenals de kleine polygonale bijl met brede waaivormige snede. Hoewel als model zonder twijfel van Britse oorsprong komt ze vaak voor in de Plainseau-depots en getuigt ze van de intensieve handel van bronsprodukten over het Kanaal heen.

De Plainseau-cultuur, zoals ze door Franse archeologen gedefinieerd werd, is een wat moeilijk te vatten geheel vermits men er alleen de groep vermelde

depots mee aanduidt. Andere materiële cultuuruitingen, nederzettingen of begraafplaatsen zijn er niet van gekend. De geografische spreiding en de omvang van een aantal depots lijkt er op te wijzen dat zich bij het einde van de late Bronstijd in Noord-Frankrijk een regionaal produktiecentrum van bronsgieterijen ontwikkelde dat exporteerde naar Zuid-Engeland, België en zuidelijk Nederland. Maar het is een gebied zonder ertsvoorraden, wat tot besluit moet leiden dat de productie van afgewerkte produkten zich verplaatste in of bij zijn grootste afzetgebied. De verspreidingskaart van de depots en geïsoleerde vondsten van bijlen toont aan dat de handel langs de grote stroommassen verliep. Doorheen de Scheldevallei bereikte men de Antwerpse Noorderkempen en langs Maas en Samber bereikte de handel de Beneden-Maas bij de Belgisch-Nederlandse grens. De concentratie van vondsten in dit gebied en de verdere spreiding in noordelijke richting wijst er op dat de Maasvallei hier als uitverkoren corridor fungeerde voor de export van Noordfranse kokerbijlen naar Nederland en voor de uitwisseling met afgewerkte bronzen stukken uit Noordnederlandse en Noordduitse produktiecentra. In ieder geval ruilde men niet alleen bronzen stukken voor andere, misschien modieuzer bronzen stukken, maar ook voor zout, amber, enz.

De herkomst van de bijlen wordt niet alleen met typologische argumenten bepaald. Door laboratorium-onderzoek kunnen zowel de legering geanalyseerd als de bewerkingstechnieken van de bronzen nagegaan worden. De resultaten kunnen helpen bij de herkomstbepaling van de erts zelf en bij de identificatie van mogelijke produktiecentra. De ontwikkeling van de instrumentele analysetechnieken in de 20ste eeuw, zoals o.a. de spectrografie, leidde tot een zeer gevoelige detectielimiet bij een aanvaardbaar kleine monstername op het voorwerp. Een veel toegepaste niet-destructieve methode om zonder monstername de samenstelling van metalen, te bepalen is de Energie-Dispersieve Röntgenfluorescentie (EDXRF). Met deze laatste methode werden de Heppeneertse bijlen op het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium onderzocht. Hieruit bleek dat alle bijlen uit een lood-tin-koperlegering gegoten werden. Vergelijkend onderzoek toont aan dat hun samenstelling conform is met deze die in de late Bronstijd algemeen gangbaar was. De algemene berekende gemiddelden schommelen voor

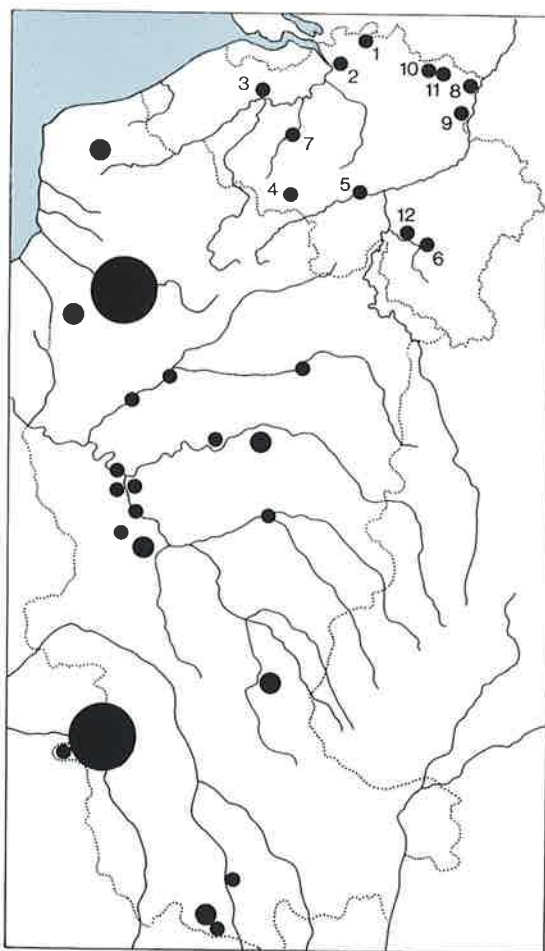

koper (Cu) rond 76%, tin (Sn) rond 12-13% en lood (Pb) rond 11%. De legering blijkt voor alle voorwerpen uit het depot homogeen zodat men aan een enkele geut zou kunnen denken. Andere metalen en sporenelementen werden gedetecteerd en komen in uiterst kleine fracties van percentages voor, zoals zink, arseen, antimoon, nikkel en ijzer. Meestal leren deze kleine gehalten aan sporenelementen meer over het type kopererts en zijn mogelijke herkomst dan alle andere analyses samen. Het onderzoek hierover is echter nog niet afgerond.

De zgn. Plainseau-bijl is niet de enige die in de late Bronstijd in gebruik is: er zijn ook iets zwaardere en plompere vormen, ook vleugelbijlen, in gebruik. Ook deze komen af en toe in depots voor. Bekende depots met kokerbijlen, die tot de Plainseau-cultuur behoren, kennen we uit Hoogstraten (20 ex.), Antwerpen (9 ex.), Lanaken (4 ex. en 1 vleugelbijl) en Éprave (3 ex. en 1 vleugelbijl). Gemengde depots waarin kokerbijlen en andere voorwerpen, vooral sieraden, verenigd zijn komen uit Jemeppe-sur-Sambre (3 kokerbijlen, armbanden, ringetjes, hulzen en kralen), Zandbergen (1 bijl en 1 armband) en Lutlommel (19 of 20 kokerbijlen, ringetjes, kralen en hulzen, armbanden en armspiralen). Het bekende depot van Gent-Port Arthur, evenals dit van Spiennes-Camp-à-Cayaux, bevatten hoofdzakelijk sieraden. Ook de sieraden uit deze depots horen in de Plainseau-sfeer thuis: een goede Franse tegenhanger van deze laatste depots met sieraden komt trouwens uit Saint-Omer (Pas de Calais). Depots met afwijkende

typen kokerbijlen werden gevonden in Dilsen, Holsbeek-Nieuwrode en Ophoven-Geistingen. Een bijzondere plaats bekleedt de grot van Han-sur-Lesse, waar niet alleen doorheen de Bronstijd maar ook in latere perioden grote hoeveelheden metalen voorwerpen in de grot zelf of in het water van de Lesse geofferd werden. In de late Bronstijd werden behalve kokerbijlen ook heel wat andere gebruiksvoorwerpen, zoals wapens en sieraden, zelfs gouden, geofferd.

TER VERGELIJKING MET HEPPENEERT: HET BRONSDEPOT MET BIJLEN EN SIERADEN UIT LUTLOMMEL (LOMMEL)

VERSPREIDINGSKAART MET DE VOORNAAMSTE BRONSDEPOTS VAN DE PLAINSEAU-CULTUUR
DE GROOTTE VAN DE PUNTEN DUIDT OP DE RELATIEVE OMVANG VAN DE DEPOTS.
(VERSPREIDING IN FRANKRIJK NAAR G. GAUCHER, 1981)

De grootste symbolen vertegenwoordigen depots met ca. 600 stuks.

De voornaamste Belgische depots en vindplaatsen:

Hoogstraten, Antwerpen, Gent, Spiennes, Jemeppe-sur-Sambre, Éprave, Zandbergen, Heppeneert, Lanaken, Overpelt, Lutlommel, Han-sur-Lesse (grotvondsten)

BRONSDEPOTS: SCHATTEN, OFFERS OF TEKENEN VAN EEN COLLECTIEF BEWUSTZIJN?

De meeste vondsten van bijlen uit de late Bronstijd slaan op geïsoleerde en buiten elke context gevonden exemplaren: hiermee doelen we op bijlen die bij toeval aan de oppervlakte gevonden werden, of het resultaat zijn van baggerwerken in rivieren. Het aantal bijlen dat men tijdens een wetenschappelijke opgraving vond of waarvan men de archeologische context kent, is quasi nul. Deze toestand beperkt de mogelijkheden om hun aanwezigheid, distributie en betekenis correct in te schatten.

Hetzelfde geldt voor de collecties bronzen voorwerpen, die men meestal intact en in groter aantal samen in de bodem verenigd vindt en die men met de term 'depot' pleegt aan te duiden. De term depot wordt in ieder geval voorbehouden voor die voorwerpen, ongeacht hun aantal, die niet als bijgave in een graf of als nederzettingsvondst bestempeld kunnen worden. Het intrigerende karakter van zulke depots wordt sterk bepaald door hun samenstelling, hun frequentie en topografische ligging of bodemmilieu. Bronsdepots met een homogene samenstelling, d.w.z. met een reeks voorwerpen, werktuigen of wapens van een enkel model of type, werden vroeger beschouwd als de voorraad van een handelaar die zijn lading om een of andere duistere reden moest verbergen en deze later niet meer heeft kunnen ophalen. De term produktiedepot dient men toch eerder voor die depots te reserveren die zowel afgewerkte als gebroken stukken bevatten. Bij zulke depots is het duidelijk dat het om voorraden gaat, eigendom van bronsgieters, smeden of handelaars die beschadigde stukken en schroot voor de hersmelt ophaalden en tegelijkertijd nieuwe fabrikaten te koop aanboden. In zeldzame gevallen vindt men in zulke depots zelfs fragmenten van gietvormen, brokken van ronde platte en ruwe koperbaren, smeedgereedschap en gietresten.

Voor de aanleg van verzamelingen intacte bronzen voorwerpen, werktuigen of wapens die dan als depot aan de bodem toevertrouwd werden, zoekt men echter ook verklaringen in totaal andere richtingen. Dit geldt ook voor deponeringen van uitzonderlijke bronzen voorwerpen zoals schilden, wagenwielen of wapens en werktuigen met abnormale afmetingen. In grote delen van Europa vindt men bronsdepots nogal eens dicht bij het water, op de oevers van de rivieren, soms in de buurt van een wad, vaak zelfs in of aan de rand van oude moerassen. Voor

deze laatste gevallen wil men de reden voor deponering dan eerder in de sfeer van het rituele offer zoeken.

Ook het depot van Heppeneert lag op de oever van een oude, prehistorische Maasmeander. Andere bijlvondsten in de buurt lijken op het bestaan van een route te wijzen, komende van het Kempens Plateau en lopende richting Maas. Of deze route de Maas overstak is niet bekend.

In de Angelsaksische en Scandinavische archeologie maakt sinds geruime tijd ook een andere verklaring opgang. Deze interpreteert de begraving van collecties metalen voorwerpen eerder als een weloverwogen act van de leidende sociale klasse. Met de begraving van bronzen voorwerpen, die toentertijd toch een grote waarde vertegenwoordigden en zeker in die gebieden waar brons schaars was en geen eigen produktie bestond, zou de toenmalige elite, de leidende groep, haar status hebben willen bestendigen. Dit lijkt enigszins contradictoire, maar door de vernietiging van luxegoederen, waardevolle objecten en vaak ook wapens konden de leden van die elite hun superioriteit ten overstaan van de andere(n) affirmeren. Vernietiging of aan de omloop onttrekken van prestigegoederen behoeft de statussymbolen tevens voor proliferatie. Verwant aan dit ritueel met grote psychologische impact is de uit de culturele antropologie bekende manier om rivalen, die de macht betwisten, door de aanbidding van een waardevol geschenk te overdonderen om hen zo op subtiële manier in een onontkoombaar onderdanige en afhankelijke positie te manoeuvreren, een situatie die slechts door wedergift van hogere waarde of prestige gekeerd kon worden. Schenking of vernietiging van waardevolle objecten zou bijgevolg de materiële emanatie zijn van een uiterst geraffineerd spel op het schaakbord van sociale competitie en wedijver binnen eenzelfde gemeenschap of binnen eenzelfde regio tussen stammen of clans onderling.

Een indicatie voor de mogelijke aanwezigheid van een leidende elite binnen een omschreven geografisch kader wordt gevonden in de herhaalde deponering van intacte bronzen zwaarden in of langs rivieren. Offers van zwaarden stelt men in onze gebieden in 2 duidelijk onderscheiden zones vast, namelijk in het gebied van de Beneden-Schelde, ruwweg tussen Gent en Antwerpen, en anderzijds langs de Beneden-Maas in Nederlands Limburg en de aangrenzende Rijnvallei. In de Maasvallei lijkt de

zuidgrens van de zwaardoffers ten zuiden van Maaseik te liggen. Bij grinduitbatingen worden tot in de buurt van Dilsen-Stokkem regelmatig bronzen voorwerpen gevonden, waarbij ook wapens. Deze vondsten passen zonder twijfel in de sfeer van de water- of rivieroffers. De manier waarop de vondsten uit het grind in het clandestiene antiekcircuit verdwijnen bemoeilijkt een goede evaluatie van hun wetenschappelijke waarde. Nog verder stroomopwaarts kennen we alleen Han-sur-Lesse waar uitzonderlijke vondsten van bijlen, zwaarden en sieraden wijzen op de rituele of religieuze functie van de grotten op de Lesse.

Indien men een bronzen zwaard als uiting van macht of prestige vrij makkelijk kan aanvaarden, dan ligt dit toch iets minder voor de hand voor een bronzen bijl, die eerder als een werktuig beschouwd wordt. Nochtans bevat de meerderheid van de bronsdepots in onze gebieden, en zelfs daarbuiten, overwegend bijlen. De vraag naar de reden van de collectievorming en de deponering van grotere aantallen bronzen bijlen dient derhalve gesteld. Een identiek fenomeen heeft zich voorgedaan in Noordoost- en Centraal-Europa, waar het niet de bijlen zijn die in de depots overwegen maar wel de sikkels. Deponeringen van sikkels worden vaak verklaard als een uiting van een bloeiende landbouwcultuur. Vandaaruit leidde dit ook tot interpretaties over de sikkels als attribuut van een leidende stand van hereboeren in hun hoedanigheid van 'meesters en beschermers van het vruchtbare of vruchtdragende land'.

Op de overgang van de late Bronstijd naar de IJzertijd heeft men in Noordoost-Frankrijk, vooral in Bretagne, grote depots met een lokaal type kokerbijl aangelegd. Er zijn enkele depots bekend met enkele duizenden exemplaren, maar depots met vele honderden stuks zijn er daarentegen helemaal niet zeldzaam. Veel van de gevonden bijlen zijn in de praktijk zonder meer onbruikbaar omwille van hun te kleine of te grote afmetingen of omdat het te hoge loodgehalte van de legering ze voor hun eigenlijk doel ongeschikt maakte. De depots vond men er niet alleen in 'volle grond' terug, maar vaak ook geborgen in een grote urn. Deze ongewone omstandigheden waren in het verleden dan ook aanleiding tot interpretaties over het gebruik van die bijlen als metaalbaren of, door hun gelijkenissen met muntschatten, als pre-monetair betaalmiddel. Sommige depots liggen

echter helemaal buiten en ver verwijderd van de economische centra uit die tijd, zodat ook deze verklaring op moeilijkheden stuit.

Hoe in dit opzicht de aanwezigheid van sieraden in de depots verklaard moet worden is evenmin duidelijk.

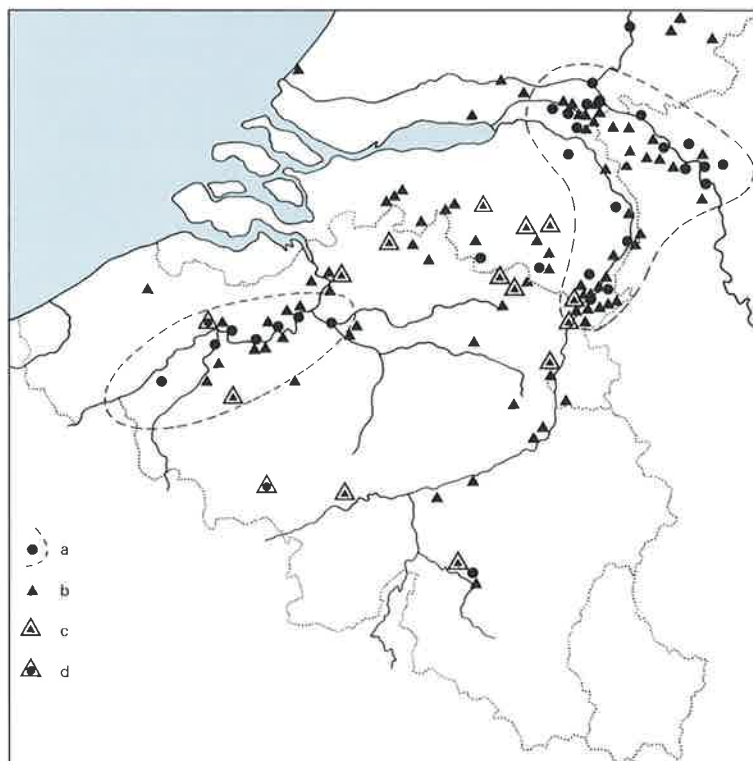
Zoals men kan merken op de verspreidingskaart met bijl- en depotvondsten uit de late Bronstijd in ons land liggen de depots met bijlen hoofdzakelijk buiten en vooral tussen die regio's waarin zwaardoffers overwegen.

De zwaarden in de depots behoren tot een type dat in grotere delen van Europa voorkomt, terwijl de bijlen eerder van regionale makelij zijn. In het 'supra-nationale' karakter van de zwaarden en het regionale van de bijlen schuilt bijgevolg een tegenstelling. Diegenen die zwaarden offerden, lijken zich op een 'internationaal' echelon te situeren waarop behoud van macht en controle over brons en rijkdom aan gelijkgezinden of evenwaardigen, voorbehouden bleef. Offers met bijlen lijken daarentegen eerder een collectief gebeuren op een lager niveau uit te drukken. Men kan zich dan afvragen of dit onderscheid niet wijst op bevolkingsgroepen met verschillende tradities, sociale, religieuze of economische achtergronden.

De aanwezigheid van bronsdepots in Noordoost-België in het verbindingsgebied tussen de valleien van Schelde en Maas, wekt enigszins verwondering omdat deze relatieve rijkdom aan bronzen contrasteert met de andere facetten van het toenmalige materiële cultuurbeeld. Dit wordt hier mede bepaald door invloeden vanuit de Centraaleuropese Urnenveldencultuur, meer in het bijzonder van Urnenveldengroepen in het Noordwestelijk deel van Zwitserland en Noordoost-Frankrijk. Vandaar dat men het heeft over de *Rhin-Suisse-France orientale* Urnenveldengroep (RSFO). Maar omdat deze cultuur in Midden- en Zuid-Nederland, Noordoost-België en het aangrenzende Duitse Rijngebied ook heel wat eigen inheemse kenmerken bezit, beklemtoont men deze eigenheid meer en meer door het gebruik van de benaming *Nederrijnse Grafheuvelcultuur*.

De *Rhin-Suisse-France orientale*-invloed die er zeker geweest is, bereikte ons langs twee corridors, nl. door de Rijnvallei en via Noordoost-Frankrijk, en is duidelijk merkbaar in het aardewerk en enkele reeksen bronzen voorwerpen. Onze kennis over die periode beperkt zich

hoofdzakelijk tot de begraafplaatsen, terwijl we voor informatie over het nederzettingsspatroon moeten putten uit opgravingsgegevens in Zuid-Nederland en West-Duitsland. Afgezien van veranderingen in de afmetingen van de grafheuvels en de aanleg van de begraafplaatsen zien we in het begrafenisritueel zeker geen breuk met het verleden en met de funeraire tradities uit de Midden Bronstijd, wat er zeker kan op wijzen dat de bevolking dezelfde gebleven is. Ook in de dodenbezorging en het grafritueel verandert er amper iets: de crematieritus blijft behouden, de urn als ascontainer blijft in gebruik en het aantal grafbijgaven schaars. Naast de asurn vinden we meestal één, hoogstens twee kleine rituele bekertjes of bijpotjes. Tussen de verbrande resten van de overledene treffen we in de urn regelmatig enkele eenvoudige sieraden aan zoals ringen, armbanden, spelden en kralen. De meeste bevonden zich op de kledij of lijkwade van de overledene of behoorden tot zijn of haar dagelijkse tooi en werden bijgevolg mee op de brandstapel verbrand, waardoor we ze dikwijls in versmolten toestand terugvinden. Rijkere uitgestalde graven zijn hier uiterst zeldzaam. Status en rijkdom werden in de late Bronstijd bij ons duidelijk niet in het graf uitgesteld. Wapens of versmolten stukken van wapens, een mes of een lanspunt zijn zonder meer zeer grote uitzonderingen. De eenvoud van de graven kan door religieuze motieven bepaald zijn, maar kan echter ook, zoals sommigen voorhouden, de weerspiegeling zijn van een vrij egalitair geordende maatschappij. Ook in het domein van de levenden, in de nederzettingen, blijven tekenen van rijkdom zeldzaam en zal men weinig metalen voorwerpen terugvinden. Enkele jaren geleden onderzochten het Labo voor Prehistorie van de Katholieke Universiteit Leuven en het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium op de rand van het Kempens Plateau in het Limburgse Dilsen de resten van een kleine nederzetting uit de late Bronstijd. Verrassend hier was de vaststelling dat de bewoners nog vuurstenen werktuigen vervaardigden terwijl op minder

dan 1 km daarvandaan op de rand van het Plateau een depot met meerdere bronzen bijlen en een sikkeltje ingegraven lag. De afwezigheid van brokstukken van gebroken en afgedankte metalen werktuigen in de nederzettingen wekt in die omstandigheden dan ook verwondering. Men kan echter ook begrijpen dat men gebroken stukken, gezien de waarde van het metaal, altijd zorgvuldig recupereerde. Anderzijds is het zo dat deze kleine bijlen voor het zware houthakkerswerk niet heel geschikt waren. Haksporten op hout en dierebotten, gevonden bij nederzettingsonderzoek op de oevers van de Zwitserse meren, leren dat de vleugelbijl, technisch nauw verwant met de kokerbijl, in ieder geval haar nut bewees bij de fijnere houtbewerking evenals in de vleesslagerij. Als de bijl louter als werktuig beschouwd wordt, valt het moeilijk te begrijpen waarom ze zo vaak geïsoleerd en in intacte, ongebruikte toestand gevonden wordt of in reeksen in depots verzameld en geofferd. Het kan derhalve moeilijk anders dan dat de bijl in die tijd een meerwaarde bezat en een symboliek droeg die ons ontgaat.

VERSPREIDINGSKAART MET AANDUIDING VAN DE VOORNAAMSTE VONDSTEN VAN
BRONZEN BIJLEN UIT DE EINDFASE VAN DE LATE BRONSTIJD IN BELGIË EN ZUID-NEDERLAND
(BASISKAART MET VERSPREIDING DER ZWAARDVONDSTEN NAAR N. ROYMANS, 1991)

a: zone met zwaarddeponeringen

b: locaties met een of meerdere geïsoleerde bijlvondsten

c: depots met bronzen bijlen

d: bronsdepots met sieraden, zonder bijlen

RÉSUMÉ

Le dépôt de Heppeneert (Maaseik)

Lors de la récolte des pommes de terre fin 1990, la famille Deckers découvrit une série d'objets bizarres que l'on ne tarda pas à identifier : ces pièces rarissimes étaient des haches protohistoriques qui n'étaient manifestement pas destinées à être consommées. De nouvelles découvertes faites dans le même champ permirent de mettre à jour le plus grand dépôt de bronze de la fin de l'âge du bronze jamais découvert en Belgique. Il compte une pointe de lance et au moins 47 haches, d'autres objets pouvant encore rester enfouis dans le sol.

Cette découverte nous ramène plusieurs milliers d'années en arrière, à la phase terminale de l'âge du bronze, c'est-à-dire à la période qui s'étend d'environ 1.100 jusqu'au début du VIIIème siècle avant notre ère. Le dépôt de bronze de Heppeneert date de la fin de cette période et du début de l'âge du fer.

Ces haches ont été en usage durant toute la phase terminale de l'âge du bronze et constituent l'aboutissement d'une évolution technologique qui a commencé avec les anciennes haches plates du début de cette période. Sans cesse, l'homme se sera efforcé d'améliorer la fixation entre le métal et le manche coudé. Plusieurs améliorations, comme l'adjonction de bords surélevés (hache à rebords) ou d'un talon d'appui (hache à talon) et plus tard d'ailerons enserrant l'extrémité du manche (hache à ailerons) ou l'invention de haches à douille, étaient destinées à éviter que le bois ne se casse ou ne se fendille.

Les haches trouvées à Heppeneert font partie d'un type qui a surtout été produit dans le Nord de la France. Il s'agit du type dit de Plainseau, ainsi dénommé d'après le nom du grand dépôt de bronze d'Amiens-Plainseau (Somme). D'autres dépôts importants furent découverts à Mariers (Somme), Dreuil (Somme), Festigny (Marne), Thiays (Val-de-Marne), Compiègne (Oise) et Vénat (Charente). En plus de haches, ces dépôts du Nord de la France contiennent toute une gamme d'objets caractéristiques, comme des armes, des outils et des bijoux, ce qui a incité les historiens à les regrouper sous la dénomination générale de culture du Plainseau. Comme cet ensemble ne comprend pas d'habitats ni de nécropoles, cette appellation est assez difficile à comprendre. En fait, le terme de "culture" du Plainseau désigne plutôt une industrie du bronze florissante dans la région d'Amiens et de Picardie, qui exporta sa production jusque dans le Sud de l'Angleterre, en Belgique et aux Pays-Bas. Il existe un grand nombre de trouvaillies isolées dans les vallées de la Meuse et de l'Escaut. Chez nous, les dépôts les plus connus sont ceux de Hoogstraten, Anvers, Lanaken et Eprave. Outre des haches, ceux de Jemeppe-sur-Sambre, de Zandbergen et de Lutlommel contiennent aussi des bijoux. Les célèbres dépôts de Gand-Port Arthur et de Spiennes sont même exclusivement composés de bijoux. Des équivalents se rencontrent également dans le Nord de la France, dont le dépôt de Saint-Omer (Pas de Calais). Hormis la pointe de lance, le dépôt de Heppeneert ne comporte que des haches du type de Plainseau et s'intègre donc parfaitement dans le contexte de la culture de Plainseau.

La signification des bronzes isolés et des dépôts placés en dehors du contexte d'une sépulture ou d'un habitat reste incertaine. Bien que la plupart des découvertes aient été faites dans des circonstances mal connues, on s'aperçoit que ces dépôts sont souvent situés dans des zones humides. En Europe, on a ainsi retrouvé de vastes dépôts de bronzes et des pièces exceptionnelles dans des cours d'eau ou à proximité immédiate de ceux-ci, près de gués ou dans d'anciens marais. Le dépôt de Heppeneert fut de fait mis à jour dans ce qui était un ancien méandre de la Meuse à l'époque préhistorique. On sera dès lors tenté de donner une explication religieuse ou rituelle à ces dépôts. Ceux qui contiennent des produits finis et non utilisés sont souvent considérés comme des stocks de commerce, surtout lorsqu'ils comportent aussi des morceaux cassés, des débris, du matériel de forge et des déchets de bronze. On a aussi proposé une fonction pré-monnaire pour plusieurs grands dépôts en Bretagne où se trouvaient des haches de taille anormale - beaucoup trop grandes ou trop petites - mais de toute façon inutilisables. Depuis quelques années, on examine toutefois les dépôts sous un angle entièrement différent. Pour les dépôts protohistoriques contenant des objets de valeur - pas nécessairement en bronze - l'explication avancée se fonde sur un système social complexe dans lequel la classe dirigeante sacrifiait ses biens de luxe et de prestige pour les retirer de la circulation et éviter leur prolifération. L'offrande de métaux serait dès lors l'expression d'un système sophistiqué de concurrence sociale. La présence de haches dans les dépôts reste toutefois un mystère. Sans doute la hache était-elle davantage qu'un outil et possédait-elle une symbolique qui nous échappe.

Un autre problème est de savoir qui enfouissait ces dépôts. La phase terminale de l'âge du bronze est représentée chez nous par la "Culture des Champs d'Urnes", qui possède aussi bien des caractéristiques spécifiques que des influences de la région rhénane, du Nord-est de la France et du Nord-Ouest de la Suisse. La richesse des dépôts contraste nettement avec la simplicité monotone des rituels d'inhumation et avec la pauvreté des rares habitats mises à jour. La culture de la fin de l'âge du bronze comportait sans doute une antinomie difficile à saisir.

Grâce à la sensibilité des anciens propriétaires pour la valeur de leur découverte, à la collaboration de l'Institut voor het Archeologisch Patrimonium (Institut du Patrimoine archéologique) (Communauté flamande) et du Provinciaal Gallo-Romeins Museum (Musée provincial gallo-romain) (Province de Limbourg) et enfin au soutien financier du Fonds du Patrimoine culturel mobilier de la Fondation Roi Baudouin, cette découverte importante a pu trouver une destination conforme à l'intérêt public.

Le Fonds du Patrimoine culturel mobilier, créé avec l'aide de la Loterie Nationale, vise à maintenir en Belgique des éléments du patrimoine jugés d'importance nationale, à les sauvegarder, les mettre en valeur et les rendre accessibles au public.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Hortfund aus Heppeneert (Maaseik)

Ende des Jahres 1990 fand die Familie Deckers einige merkwürdige Gegenstände unter den frisch geernteten Kartoffeln. Die Identifizierung der deutlich ungenießbaren Gegenstände ließ zusammen mit weiteren Funden auf dem Feld vermuten, daß es sich hier um die bisher größte Hortfund aus der jüngeren Bronzezeit in unseren Breiten handelte: Man fand eine Lanzenspitze und mindestens 47 Tüllenbeile. Dabei ist noch nicht gewiß, ob damit der Fund erschöpft ist.

Der Hortfund führt uns ein ziemliches Stück in der Zeit zurück bis in die jüngere Bronzezeit, also die Ära von ungefähr 1100 bis Anfang des 8. Jahrhunderts vor Christ Geburt. Der Hort selbst ist am Ende dieser Periode mit Übergang zur älteren Eisenzeit anzusiedeln.

Tüllenbeile waren während der gesamten jüngeren Bronzezeit in Gebrauch und bildeten den Abschluß einer Entwicklung bei der Bronzezeittechnik. Von den alten Flachbeilen ausgehend, wurde immer wieder versucht, die Befestigung zwischen dem ellbogenförmigen Schaft und dem Metall zu verbessern. Die Verbesserungen sollten dem Bruch und Zersplittern des Holzes vorbeugen. Man arbeitete zunächst mit Beilen, die einen erhöhten Rand aufwiesen (Randleistenbeile), dann mit unterstützendem Absatz (Absatzbeile) und schließlich mit Lappen, die das Schaftholz umfaßten (Schaftlappenbeile). Ein weiterer Schritt waren Beile mit einem Hohlkörper, der den Schaft aufnahm. Diese Beile wurden Tüllenbeile genannt.

Der in Heppeneert gefundene Beiltyp wurde zumeist in Nordfrankreich gefertigt. Man spricht hier vom sogenannten Plainseau-Typ. Die Bezeichnung geht auf den Hortfund Amiens-Plainseau (Somme) zurück. Weitere größere Horte fand man bei Marlers (Somme), Dreuil (Somme), Festigny (Marne), Thiais (Val-de-Marne), Compiègne (Oise) und Vénat (Charente). In diesen Horten befanden sich auch andere Gegenstände, die typisch für die Bronzezeit sind: Waffen, Gerät und Schmuck. Dies führte unter anderem auch zur Bezeichnung als Plainseau-Kultur. Siedlungen und Nekropolen wurden hier allerdings nicht gefunden, so daß die Definition dieser Kultur nur schwer zugänglich ist. Amiens und die Picardie stehen im Rahmen der Bezeichnung Plainseau-Kultur' mehr für eine blühende Bronzeverarbeitung mit Handelsunternehmungen bis nach Südengland, Belgien und die südlichen Niederlanden. Einzelne Beilfunde sind für die Täler von Maas und Schelde zu verzeichnen. Die bekanntesten Hortfunde in Belgien sind Hoogstraten, Antwerpen, Lanaken und Eprave. Neben den Beilen enthielten die Horte von Jemeppe-sur-Sambre, Zandbergen und Lutlommel auch Schmuck. Die bekannte Horte von Gent-Port Arthur und Spiennes enthielten sogar nur Schmuck. Auch hier bestehen parallele Funde in Nordfrankreich, so unter anderem diejenige von Saint-Omer (Pas de Calais). Außer der Lanzenspitze wurden in Heppeneert ausschließlich Tüllenbeile des Plainseau-Typs gefunden, wodurch dieser Fund typisch für die Plainseau-Kultur zu sein scheint.

Die Rolle von Einzelfunden und ganzen Sammlungen an bronzenen Gegenständen außerhalb von Gräbern und Siedlungen bleibt nach wie vor rätselhaft. Von den meisten Hortfunden läßt sich zum Hintergrund

nur sagen, daß diese oft in Feuchtgebieten zu finden sind. So wurden in ganz Europa große Mengen an bronzenen und außergewöhnlichen Stücken an Flußufern und -übergängen sowie in alten Mooren gefunden. Die Fundstätte Heppeneert befindet sich in einem alten, vorgeschichtlichen Mäander der Maas. Hier liegt nahe, daß sich die Funde aus rituellen

und religiösen Zusammenhängen erklären lassen. Bei Hortfunden mit fertigen, aber noch unbenutzten Gegenständen nimmt man häufig an, daß es sich um eine Art Warenlager handelt, vor allem, wenn sich dort auch Altmetall, Schrott, Schmiedezubehör und Bronzeabfall finden. Bei mehreren Hortfunden in der Bretagne, an denen sich ungewöhnlich große bzw. außergewöhnlich kleine, auf jeden Fall jedoch unbrauchbare Beile fanden, geht man von einer Rolle als Vorläufer des Geldes aus. In den letzten Jahren hat sich die Betrachtungsweise hinsichtlich der Fundstätten etwas geändert. So gliedert man jetzt vorgeschichtliche Hortfunde, an denen man Wertgegenstände - nicht immer aus Bronze - fand, in ein ausgeklügeltes soziales System ein, im Rahmen dessen die Oberschicht ihre Luxus- und Prestigegüter opferte, um sie so aus dem Umlauf zu nehmen und anhäufen zu können. Die Opferung von Metallen wäre bei dieser Betrachtungsweise der Ausdruck eines raffinierten Systems gesellschaftlichen Konkurrenzverhaltens.

Mysteriös bleibt jedoch die Tatsache, daß die Horte vor allem Beile enthalten. Es ist wahrscheinlich, daß diesen nicht nur ein Gebrauchszweck zukam, sondern auch Symbolgehalt, der sich uns bisher in keinsten Weise erschlossen hat.

Wer für die gefundenen Gegenstände in der Erde bzw. deren Funktion als Opfergabe verantwortlich ist, bleibt ungeklärt. Die jüngere Bronzezeit zeichnet sich hier durch die Urnenfelderkultur aus, die sowohl einheimische Züge aufweist als auch Einflüsse aus dem Rheingebiet, dem Nordosten Frankreichs und dem Nordwesten der Schweiz deutlich werden läßt. Der Reichtum der Hortfunde steht übrigens im krassen Gegensatz zum einfachen und eher eintönigen Begräbnisritual sowie der Armut der kargen Siedlungen. Das kulturelle Bild der jüngeren Bronzezeit vermittelt somit einen Gegensatz, der sich nur schlecht erklären läßt.

Besonderer Dank gilt an dieser Stelle den Findern und ehemaligen Eigentümern für ihr Bewußtsein über die Bedeutung der gemachten Funde, die Mitarbeiter des Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (Instituut für Bodendenkmalpflege) (Flämische Gemeinschaft), das Provinciaal Gallo-Romeins Museum (Gallo-Römische Kreismuseum) (Provinz Limburg) und schließlich an den Fonds für bewegliches Kulturgut der König-Baudouin-Stiftung für die finanzielle Unterstützung. Nur so konnten diese wichtigen Funde einer Bestimmung übergeben werden, die ganz im Interesse der Allgemeinheit liegt.

Das Ziel des 1988 mit Unterstützung der Nationalen Lotterie eingerichteten Fonds für das bewegliche Kulturgut ist es, dafür Sorge zu tragen, daß die Teile unseres Kulturgutes, an denen ein nationales Interesse besteht, in Belgien verbleiben, sie zurückzuerwerben, zu restaurieren, zu valorisieren und für die Öffentlichkeit zugänglich zu machen.

Het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed van de Koning Boudewijnstichting werd in 1988 opgericht dank zij een dotatie van de Nationale Loterij. Het beoogt de elementen van ons erfgoed die van nationaal belang worden geacht, in België te houden en ze te beschermen, te valoriseren en toegankelijk te maken voor het publiek. Het belangrijkste doel is snel te kunnen optreden in omstandigheden die dringend een oplossing vergen. Het Fonds komt vooral tussenbeide door aankopen. De belangrijkste tussenkomsten tot nu toe betreffen de redding van de Correspondentie van F. Cranevelt (een 16de-eeuwse humanist), de aankoop van het "Portret van Marguerite" van F. Khnopff, van de Gallische muntschat van Thuin en heel recent "Squelette regardant chinoiseries" van James Ensor. Het Fonds zet zich eveneens in voor de bescherming en de

restauratie van kunstwerken die in gevaar verkeren. Met dit doel wordt elk jaar een restauratiecampagne gelanceerd. Grote schilderijen op doek, wandtapijten, polychrome beelden, oude schilderijen op panelen of kunstwerken op papier werden jaar na jaar als thema weerhouden. Meer dan honderd kunstwerken werden in dit kader in vijf jaar reeds gered van de tand des tijds. Om haar actie te kunnen uitbreiden heeft de Koning Boudewijnstichting de hulp nodig van iedereen die haar doelstellingen deelt. Steun daarom de tussenkomsten van het Fonds voor het Roerend cultureel erfgoed, door uw gift te storten op het rekeningnummer 000-0000004-04 van de Stichting. Elke gift vanaf duizend frank is fiscaal aftrekbaar. De Stichting aanvaardt eveneens met dankbaarheid schenkingen en legaten.

EDITOR: D. Allard

REDACTIE: L. Van Impe

COÖRDINATIE: A. De Breuck

VORMGEVING: Bailleul

DRUK: Euroset

FOTOGRAFIE: H. Denis (© IAP)

TEKENWERK: R. Vanschoubroek, D. Van Cotthem (© IAP)

D/1995/2893/30

NUGI 644

ISBN 90-5130-188-X